

Inhoud

Wat kun je verwachten van het extra materiaal bij webinar 1 over groene exegese?

1. Je vindt hier allereerst vertaalaantekeningen bij het besproken gedeelte in de NBV21.
2. Daarna volgt een samenvatting van webinar 1.
3. Verder krijg je een aantal praktische suggesties voor de verkondiging.
4. Tot slot vind je een literatuurlijst en een lijst met links naar organisaties die ander materiaal bieden rondom groene Bijbeluitleg en theologie.

1. Vertaalaantekeningen bij Genesis 1:1-2:3

Zie [het MAW-artikel](#) van Klaas Spronk, 'De herziening van Genesis 1:1-2:3 in de NBV21' in: *Met Andere Woorden* 40/2 (oktober 2021), 5-9. Daarnaast zijn er ook vertaaltoelichtingen te vinden bij de NBV op debijbel.nl (zie NBV met vertaalaantekeningen). Veranderingen in de NBV21 worden verder toegelicht in Matthijs de Jong en Cor Hoogerwerf, *NBV21: De vertaalmethode toegelicht*, Haarlem/Antwerpen 2021, met name de volgende onderwerpen:

- Functionele concordantie (motiefwerking) in Genesis 1:1-2:3
- Opener vertaling in Genesis 1:2
- 'Moet' of 'laat' er licht zijn in Genesis 1:3
- 'Feesten' in plaats van 'seizoenen' in Genesis 1:14
- De brugfunctie van Genesis 2:4

2. Samenvatting webinar 1

In het debat over Bijbel en ecologie ligt Genesis 1:26-28 onder een vergrootglas: de mens die heerst over de dieren en de aarde aan zich onderwerpt. 'De zevende dag' vormt de sleutel om het scheppingsverhaal te begrijpen. De zevende dag verwijst naar de sabbatsorde, waarmee Israël in de boeken Exodus en Leviticus kennismakt. Het heersen van de mens staat in dienst van die orde. Wat dat inhoudt, leren we in de priesterlijke wetten van de Thora. De grootste fout is om Genesis 2:1-3 te negeren bij de uitleg van Genesis 1. Dat leidt tot een 'heersen zonder sabbat' met mogelijk desastreuze gevolgen. Door Genesis 1:1-2:3 te lezen binnen het netwerk van priesterlijke teksten in de Thora, krijgt het heersen een nieuwe invulling.

In de Bijbel vinden we een uitwerking van het ideaalbeeld van Genesis 1:1-2:3. Namelijk: Israël als sabbatsgemeenschap. En daar zien we hoe het land een bijzondere rol van betekenis speelt en dat de sabbat het hele leven en dus ook het heersen, stuurt.

Als christenen, als kerken hebben wij vandaag een eigen uitwerking nodig van het ideaalbeeld van Genesis 1:1-2:3. En de sabbat is dan uiteraard opnieuw het ankerpunt. Dat kun je vertalen naar 1) rust om onszelf los te maken van hoe we nu leven, en 2) het principe van heiligheid – dat raakt aan alles in ons leven.

Voor een uitvoerige exegetische uitwerking, zie het [onderzoeksartikel](#) van Matthijs de Jong, ‘Heersen als beeld van God: (g)een ramp voor de aarde. Een exegetische verkenning van Genesis 1:26-28’ in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 22-41.

3. Suggesties voor de preek

Sabbat als rustpunt en ankerpunt

De zevende dag speelt een sleutelrol in Genesis 1:1-2:3. Hoe zou de sabbat voor ons een ankerpunt kunnen vormen? Het gaat dan om méér dan één dag in de week niet werken. Het gaat ook om een oriëntatiepunt voor ons hele leven. Het gaat om de rust die we nodig hebben om ons te bezinnen op ons leven en op onze huidige levensstijl. De sabbat als een ankerpunt om het ánders te doen dan de norm is binnen onze samenleving.

Leven in het land

Door oog te krijgen voor de sleutelrol van de zevende dag in het scheppingsverhaal, gaat er een deur open die lang gesloten was in de christelijke uitleg: het leven van Israël in het land volgens de sabbatsorde. Dit belangrijke Bijbelse thema van ‘leven in het land’ verdient onze aandacht.

Dit thema is lang opzijgeschoven: de nadruk in de verkondiging lag op de geestelijke boodschap en het geestelijke leven als christen. Maar we moeten beseffen: dat geestelijke leven gebeurt altijd op een concrete plek. De verbinding die we hebben met onze plek op aarde, het land, doet ertoe. Dat is een kernthema van het Oude Testament.

Het heersen zoals Genesis 1:1-2:3 het bedoelt – in dienst van de sabbatsorde – wordt concreet gemaakt in teksten in Exodus en Leviticus. Die teksten kunnen ons vandaag inspirerende inzichten aanreiken. Bijvoorbeeld het besef dat God de eigenaar is van het land (en de aarde). En dat mens, dier en land samen zijn opgenomen in Gods heilzame orde.

Voor vandaag kunnen we de vraag stellen hoe ons geestelijk leven als christenen verbonden is met ons ‘leven in het land’. Is dat verband er? En kun je, Bijbels gesproken, überhaupt geestelijk leven als het land er niet in deelt? Als ‘sabbat’ staat voor ‘leven in verbondenheid met God’, wat vraagt de ‘sabbat van het land’ dan van ons?

Besef van de voorwaarden

De voorschriften in Exodus en Leviticus zijn niet direct toepasbaar voor ons, maar de achterliggende gedachten wel. Die kunnen een richting wijzen naar een andere manier van leven. Bijvoorbeeld het besef dat het heersen aan voorwaarden gebonden is. Het heersen waar God de mens toe heeft bestemd is een opdracht. Of de mens erin slaagt dat te doen op de manier die God van hem/haar vraagt is een open vraag. In het Oude Testament komt het slagen dan wel falen van Israël in het land steeds terug. God heeft de mens geen carte blanche gegeven, maar een gerichte opdracht. Dat gold toen en geldt ook

nu. Wat dat vandaag concreet voor ons betekent, kun je niet één-op-één in de Bijbel lezen, maar het moet wel een onderwerp van gesprek zijn in de kerken.

In conflict met de tijd en met onszelf?

We zagen dat Genesis 1:1-2:3 ingaat tegen de standaard van zijn tijd door te breken met het koningsmodel. Schepping wordt niet gedefinieerd als strijd en overwinning maar geherdefinieerd in priesterlijke termen. Ook het 'heersen' van de mens maakt deel uit van die herdefinitie. In die herdefinitie draait 'heersen' om het waarborgen van heiligheid. Ieder lid van de gemeenschap heeft daarin een taak. Alleen een heilige gemeenschap kan huisvesting bieden aan de heilige God. De voorschriften in de Thora werken dit uit.

Opnieuw geldt: die voorschriften zijn niet direct bruikbaar voor ons, maar de achterliggende gedachte wel. Het besef dat alles in ons leven – ons eten en drinken, kleding en bezit, omgang met mens, dier en aarde – raakt aan Gods heiligheid. Het concrete leven, op onze plek op aarde, staat niet buiten onze relatie met God.

Dat brengt ons hoogstwaarschijnlijk in conflict met onze tijd en met onszelf. Het is het conflict dat ook Jezus benoemt: 'Jullie weten dat de volken onderdrukt worden door hun eigen heersers en dat hun leiders hun macht misbruiken. Zo mag het bij jullie niet gaan.' (Marcus 10:42-43). Denk ook aan teksten als Johannes 13 (de voetwassing) en Filippenzen 2 (de hymne over Christus). Elkaar in nederigheid dienen maakt de volgelingen van Jezus tot een zuivere gemeenschap van God. Durven we dit conflict aan te gaan?

4. Literatuur bij webinar 1

Zie het hierboven genoemde artikel van Matthijs de Jong.

5. Literatuur rond groene exegese en theologie

Nederlands

Breed toegankelijk:

- Jan J. Boersema, 'De val en de wolf' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 19-21. [[Column](#) over de tweedeling tussen wilde en gedomesticeerde natuur en de gevolgen daarvan.]
- Gijsbert van den Brink, 'Rentmeesterschap?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 70-71. [[Excerpt](#) uit de 'Wetenschapsbijbel' over het begrip rentmeesterschap.]
- Hans Burger, *Hoop voor een zuchtende schepping. Reflecties over lijden en ecologie bij Romeinen 8*, Reformatorische Stemmen 2020/1, Baarn 2020. [Toegankelijk boekje over het thema in de titel, met gespreksvragen.]
- Dave Bookless, *Het groene hart van het geloof. Zorg voor Gods wereld*, Amsterdam 2019 [Kampen 2009]. [Toegankelijk boek waarin zorg voor de schepping in het centrum van het christelijk geloof wordt geplaatst.]
- Sam Janse, 'Groene exegese – kan dat wel?' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 58-59. [[Column](#) over zin en onzin van groene exegese.]
- Trees van Montfoort, 'Schepping is geen strijd' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 44-45. [[Column](#) over wat het betekent dat strijd afwezig is in het scheppingsverhaal.]
- Matthias Olthaar en Paul Schenderling, *Hoe handel ik eerlijk?* Middelburg 2021.

- Hans Schraevesande (red.), *Van God is de aarde en al wat daar leeft. Waarom duurzaamheid tot het hart van kerk en geloof behoort*, Bezinning 60, Amersfoort 2019. [Toegankelijke brochure over kerk, geloof en duurzaamheid. [Digitaal te bestellen bij de Raad van Kerken.](#)]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse blogs op [debijbel.nl](#).

Vakliteratuur:

- Jan Boersema, *Thora en Stoa over mens en natuur. Een bijdrage aan het milieudebat over duurzaamheid en kwaliteit*, Baarn 1997. [Studie over de levensbeschouwelijke wortels van het milieudebat, waarin ook de symbolische rijkdom van de Thora aan de orde komt.]
- C. Houtman, *Wereld en tegenwereld. Mens en milieu in de Bijbel / Mens en milieu en de Bijbel*, Baarn 1982. [Kritisch boekje over de uitleg van het Oude Testament en wat er daarbij vaak misgaat in 'groene' exegese.]
- Matthijs de Jong, 'Heersen als beeld van God: (g)een ramp voor de aarde. Een exegetische verkenning van Genesis 1:26-28' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 22-41. [[Onderzoeksartikel](#)] waarin onderzocht wordt wat het betekent dat niet de mens, maar de sabbat kroon op de schepping is.]
- [Laudato Si' – Wees geprezen](#), geautoriseerde vertaling van de milieu-encycliek van paus Franciscus uit 2015. [[Samenvattingen zijn hier te vinden.](#)]
- Trees van Montfoort, *Groene theologie*, Middelburg 2019. [Theologisch betoog voor Gods liefde voor héél de schepping, met bespreking van Bijbelse teksten en diverse theologische visies.]
- Eva van Urk-Coster, 'Ecologisch Bijbellezen in het antropoceen' in: *Met Andere Woorden* 41/2 (oktober 2022), 8-17. [[Achtergrondartikel](#)] dat antropocentrische lezing van de Bijbel bevraagt.]
- In de loop van oktober en november 2022 verschijnen diverse longreads op [debijbel.nl](#).

Engels

- Richard Bauckham, *Living with Other Creatures. Green Exegesis and Theology*, Milton Keynes 2012. [Verzameling essays over de plaats van mensen in de schepping, met aandacht voor o.a. de evangeliën en Openbaring, stemmen uit de traditie en een Bijbels-theologische visie op biodiversiteit.]
- Ellen F. Davis, *Scripture, Culture, and Agriculture. An Agrarian Reading of the Bible*, Cambridge 2009. [Theologie en ethiek van landgebruik; vernieuwende uitleg van Bijbelse zorg voor de aarde in gesprek gebracht met moderne visies op agricultuur.]
- Norman Habel, *An Inconvenient Text. Is a Green Reading of the Bible Possible?* Adelaide 2009. [Veel teksten in de Bijbel zijn 'grijs' in plaats van 'groen', Habel stelt voor die te lezen vanuit het perspectief van de slachtoffers: de aarde en zijn inwoners.]
- Horrell e.a., *EH = David G. Horrell, Cheryl Hunt, Christopher Southgate en Francesca Stavrakopoulou (red.), Ecological Hermeneutics. Biblical, Historical and Theological Perspectives*, Londen/New York 2010. [Veelomvattend boek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]
- David G. Horrell, *The Bible and the Environment. Towards a Critical Ecological Biblical Theology*, Londen/Oakville 2010. [Bespreekt verschillende delen van de Bijbel, hermeneutische reflecties.]
- Marlow & Harris, *OHBE = Hilary Marlow en Mark Harris (red.), The Oxford Handbook of the Bible and Ecology*, Oxford 2022. [Veelomvattend handboek dat ecologische inleidingen biedt bij de Bijbel, traditie en hedendaagse leeswijzen.]

- Zie ook de literatuur die gebruikt is in de artikelen in Met Andere Woorden 41/2.

6. Aan de slag met Bijbel en duurzaamheid

6.1 NBG-materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

- Boekje ***Bijbel en duurzaamheid Inspiratie voor een groene levensstijl***. Dit boekje bevat een Bijbellesplan, gespreksstof voor kringen en kindermateriaal. Het boekje is gratis en wordt tegen verzendkosten toegestuurd na bestelling via bijbelgenootschap.nl/kerken.
- Leesplan ***Maak je bijbel groen***. Beschikbaar in de [Mijn Bijbel-app](#).
- Boek ***Maak je bijbel groen***. Verdieping en inspiratie om van je eigen bijbel een groene bijbel te maken. Een lees- en werkboek met de extra inhoud uit de *Groene Bijbel*. Zie <https://shop.bijbelgenootschap.nl/product/maak-je-bijbel-groen/>.

6.2 Ander toegankelijk materiaal rond Bijbel en duurzaamheid

Zie ook bij Literatuur.

Micha Zondag

ON/OFF SCHULDIG: Voel jij je thuis in een schuldig systeem? Tijdens de Micha Zondag staan duizenden kerken wereldwijd stil bij een thema rondom armoede en onrecht. [Download het gratis materiaal](#) met o.a. **prekschetsen** en doe ook mee op 16 oktober 2022 (of een andere zondag).

Een klimaatgesprek onder pastores

Aster Abrahamsen-den Bok e.a., *Een klimaatgesprek onder pastores. Gespreksmateriaal door pastores voor pastores*, 2022. Handleiding voor klimaatgesprek onder pastores. Bevat vier delen: 1) Uitwisseling van perspectieven, 2) Inleidende artikelen over preken tijdens klimaatcrisis, 3) Liturgische bouwstenen, 4) Verdiepende artikelen. [Deze handleiding is gratis te downloaden](#).

6.3 Christelijke groene organisaties en werkverbanden

- [A Rocha](#) is een wereldwijde beweging van christenen die vanuit hun geloof zorgen voor Gods schepping.
- [EcoKerk](#), opgericht door de Belgische bisschoppen, verbindt ecologie met de christelijke spiritualiteit en de sociale leer van de Kerk.
- [GroeneKerken](#):
 - Geloof in God als schepper is verbonden met de zorg voor zijn schepping. Deze twee komen bij elkaar in een kerkgemeenschap. Daarom vindt GroeneKerken dat duurzaamheid voor elke kerk een relevant en essentieel thema is.
 - GroeneKerken ondersteunt kerken om duurzame stappen te zetten, zich te verdiepen in de 'groene' kant van de Bijbel en van betekenis te zijn voor de samenleving. GroeneKerken stimuleert dat kerken duurzamer en groener worden en dat die kerken – van beginner tot duurzame expert – elkaar kunnen vinden en stimuleren.
 - Je bent welkom om je aan te sluiten bij ons netwerk!

- Zie ook Kees Posthumus (i.s.m. GroeneKerken), *Geloof en een hoop zonnepanelen. Naar een duurzame, groene geloofsgemeenschap*, [meer informatie](#).
- De website [Kerk en Milieu](#) is een van de 'groene websites' van de Raad van Kerken in Nederland.
- [Laudato Si' Alliantie](#): Nederlandse werkgroep rond de encycliek *Laudato Si'* van paus Franciscus.
- [Micha Nederland](#) komt op voor gerechtigheid. De organisatie verbindt, inspireert en activeert kerken en organisaties om actief christen te zijn in deze wereld.
- [Werkgroep Theologie, Kerk en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken in Nederland wil zich inzetten voor een duurzame samenleving.
- [Netwerkgroep Schepping en Duurzaamheid](#) van de Raad van Kerken.

Op de websites [Kerk en Milieu](#) en [Laudato Si'](#) staan opsommingen van nog meer duurzame organisaties.